

1. Η περιφερική έπιφυση τοῦ ὄριστεροῦ δραχείονα (πρόσθια ἐπιφάνεια): Διακρίνονται οἱ τρεῖς ὄριζόντιες τομές πού ἔγιναν μεθανότατα ἀπό πέλεκυ. Αποτέλεσμα τῆς βλάβης ἡτον ἡ λειτουργικὴ ἀχρηστιά τοῦ ὄριστεροῦ χεριοῦ λόγω διατομῆς τῶν καυπήτηρων μυών τοῦ πτήσεος, καθὼς καὶ τῶν αντιστοιχῶν σγύγεων καὶ νεύρων.

ΕΓΚΛΗΜΑ ΣΤΗΝ ΥΣΤΕΡΟΜΙΝΩΙΚΗ ΙII ΠΕΡΙΟΔΟ

Ο σκελετός Ε τοῦ τάφου 67 ἀπό τό νεκροταφείο τῶν Ἀρμένων στό Ρέθυμνο ἀποτελεῖ τό κέντρο τῆς συζήτησης σ' αὐτό τό ἄρθρο. Πεντακόσιοι περίπου σκελετοί ἔχουν βρεθεῖ μέχρι τώρα στήν ἀνασκαφή καί πάνω ἀπό 350 ἔχουν μελετηθεῖ. Ο 67Ε είναι τό μόνο ἄτομο πού παρουσιάζει ἀκαταμάχητα τά στοιχεία τῆς συνάντησης του μ' ἔνα πολύ θίαιο καί πρόωρο θάνατο. Ο 76Ε ἡταν ἔνας νεαρός, ὁ ὅποιος κυριολεκτικά κατατεμαχίστηκε.

Η φυσική του κατάσταση, ὁ ἀκριβῆς τρόπος θανάτου του καί ἡ μετέπειτα ταφή του στόν οἰκογενειακό τάφο θά περιγραφούν καί οἱ πιθανές ἐρμηνείες τῶν στοιχείων αὐτῶν θά συζητηθοῦν. "Ομως χρειάζεται πρώτα νά δοθοῦν ὄρισμένες πληροφορίες γιά την 'Υστερομινωική κοινότητα τῶν Ἀρμένων, οἱ ὅποιες ἔξαγονται ἀπό τά μέχρι τώρα ἀρχαιολογικά καί ἀνθρωπολογικά δεδομένα.

Tina McGeorge

Αρχαιολόγος

Τό Υστερομινωικό νεκροταφείο των Αρμένων

Οι Αρμένοι απότελουν διποσθήποτε τόπο μοναδικής σπουδαιότητας, όπου μιά εύμεγέθης και εύπορη κονότητα έζησε κάποτε. Πρόκειται για τό μεγαλύτερο άνασκαμμένο νεκροταφείο της ΥΜΙΙΑ-Β περίοδου (περίπου 1425-1200 π.Χ.) στην Κρήτη. Πάνω από 140 λαξεύτηκαν θαλαμοειδεῖς τάφοι έχουν άνασκαφεί έκει από το 1969 έπος το Δρ. Γάννη Τζεδάκη. Κι άλλοι άκομα περιμένουν νά άνασκαφούν.

Λαξεύτοι τάφοι, σάν έκεινους τών Αρμένων, με θάλαμο άκανόνιστου σχήματος που προσεγγίζονται από δρόμο στό σχήμα της ράμψας, καμιά φορά με σκαλοπάτια, είναι συνθημένα ταφικά μνημεία για αύτην την περίοδο στην Κρήτη και υπάρχουν πειοτερά στοιχεία που ύποστηριζουν την άποψη για ντόπια πρόσλευση τού τάφου τέτοιου τύπου. Μόνο ή κατασκευή τους ήταν πάπιαστος τόσο έργαλεία, δισ άνθρωπινο δυναμικό και όγρανωση, δεδομένης της μεγάλης ποσότητας από χώμα και βράχο που έπρεπε νά φέρειν θεούν. Πράγματι, ή κατασκευή όρισμένων τάφων στους 'Αρμένους' χρέασταταν νά γίγαντεινει πρίν διλοκριθωνούν, σέ σημεία όπου ο βράχος αποδείχτηκε ιδιαίτερα στηλής για τά έκασταρικά τους μέσα. Τό μεράκι είναι φανερό σε τάφους πού διακρίνονται για τις άρχιτεκτονικές τους λεπτομέρειες, ίσως πεζούλια, κίονες, κόγκινες στό θάλαμο, ή κρύπτες στό δάπεδο ή τά τοιχώματα του δρόμου, που περιείχαν άναστηματα ή ίχνη δόστων. Οι περισσότεροι τάφοι είχαν Β.Α. προσανατολισμό, στραμμένοι πρός το Μεσομινωικό Ίερο του Βρύσιανα.

Οι ταφές σέ περισσότερους από τους μισούς τάφους έχουν σωθεί, παρά τη διεισδύτηση των ριζών από τά δέντρα, τών μικρών τρωκτικών ή τών άνθρωπων. Εικοσιένα τάφοι βρέθηκαν συλλέμβοντας. Ένας ένιμερει καταστραφεί από τό δημόσιο δρόμο, κατασκευασμένο στή διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής. Άλλοι έχουν άπλων καταρρέειν. Άλλα γενικά οι άτμοσφαιρικές συνθήκες στούς άσυλητους τάφους έχουν εύνοησει τή διατήρηση των όστων μέχρι σημείου νά έχουν σωθεί άκομα και πολύ ευθραυστα λείψανα νεογνών και άγνωντων έμβρυων.

Πληθυσμιακά στοιχεία

Χάρη στην έπιμελεια της άνασκαφ-

ης ήδης, ένα μεγάλο ποσό από καινούργια στοιχεία είναι διαθέσιμο και μπορεί νά τροποποιήσει υπάρχουσες θεωρίες και άποψεις για τή Μινωική κοινωνία τής περιόδου αύτης. Π.χ. έφερουμε πλέον ότι η παλιά θεωρία του W.L.H. Duckworth, πού ύποστηριζε ότι οι Μινωίτες ήταν πυγμαίοι, είναι έντελως λανθασμένη. Κρίνοντας από τό νεκροταφείο τών Αρμένων, οι οικισμοί Μινωίτες ήταν άρκετα ψηλοί, μέχρι 1,81 μ. Τό μέσον άνστραπτα γιά τούς δάντρες ήταν 1,676 μ. και για τις γυναικες 1,546 μ., άριθμοι που δέν διαφέρουν σημαντικά από τό μέσον άνστραπτα τών σύγχρονων Κρητών, όπως το δίνει ο A. Πουλιανός (1971): 1,681 μ. για τούς δάντρες και 1,565 μ. για τις γυναικες.

Τά συγχρόνα στατιστικά στοιχεία θηνηπόμπτης δείχνουν ότι ο μέσος όρος ζωής των γυναικών είναι συνήθως μεγαλύτερος από τών άνδρων. Κι είναι έπιστις δεκτό ότι οι γυναικες είναι βιολογικά ισχυρότερες σ' άλλα σχεδόν τά σταδία της ζωής σε σχέση με τους άνδρες. Στην 'Υστερομινωική' έποχη στους 'Αρμένους' ο μέσος όρος ζωής, τόσο των άνδρων, δυο και τών γυναικών, είναι χαμηλότερος από'. Ό,τι στους περισσότερους σύγχρονους πληθυσμούς. Αύτο είναι φυσικό και δέν προκαλεί έκπληξη. Έκεινοι που έκπλήξει, ωστόσο, είναι ή άναστροφή τής τάσης που παραπρέται συνήθως στους σύγχρονους πληθυσμούς: 'Ο μέσος όρος ζωής τών άνδρων — περίπου 31 χρόνια — ξεπέρανε τούς τών γυναικών — περίπου 28 χρόνια. Οι περισσότερες γυναικες πέθαιναν τήν περίοδο της ζωής που συνέπιπτε με τήν κορυφή τής άναπταραγκής τους δραστηριότητας. Η έγκυμοσύνη, μέ τους μέσομενους κινδύνους της, και ή γαλούχια που μπορεί νά ήταν παρατεταμένη, προκαλούσαν απώλεια στά απόθεματα θειανών και έλλατωση σε άπαρτητα στοιχεία τού όργανισμου, τά όποια πιθανόν νά ήταν άδυντον νά αντικατασταθούν από τό μέσον διαιτολόγιο τής έποχης. Αύτο έπιβεθαιώνει ή συχνότητα τών στερητικών νόσων, τής πρόωρης δύστεπορωσής και τής ένων ή πόπτωσης τών άδοντων που παραπρούνται στους γυναικείους σκελετούς τών Αρμένων. Αύτες οι διαταραχές έκαναν τις γυναικες λιγότερο άνθετικές και σε άλλες άσθενειες, και έπομένως, έλαττωναν τό συνολικό μέσον δρο ζωής, σε σύγκριση με έκεινον τών άνδρων. Παρά τό χαμηλό, δύως, μέσον δρο

Ζωής — μέ στημερινά, θέβαια, κριτήρια — και γιά τά δύο φύλα, άρκετά άτομα στόν πληθυσμό άπολαυσαν ένα σχετικό μακρύ βίο. Ισάς τό μεγαλύτερο — και πιο σεβαστό — πρόσωπο τής κοινωνίας νά ήταν ένας 80άρης από τόν τάφο 20.

Ο οικισμός: Ή οικονομία και οι έξιτερικές σχέσεις

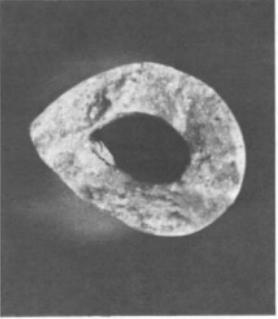
Τό νεκροταφείο θρίσκεται 7 χλμ. νότια τού Ρεθύμνου και 1 χλμ. θύρεια τού χωριού 'Αρμένοι, σε λοφώδη πειριχή πού χρηματοποιείται σημέρα σά βοσκότοπο. Η θέση τού προιστορικού οικισμού δέν έχει έντοπιστεί μέχρι τώρα. Άλλα μπορεί νά συμπεράνει καινείς ότι έπροκειτο για μάν άγροτική, κτηνοτροφική, αύτάρκη κοινότητα, ειδικευμένη στήν παραγωγή μαλλιού και υφαντών, σάν είδη άνταλλαγής. Ή θέση τού νεκροταφείου στη λοφώδη και όχι πολύ εύφορη έκταση, τά εύρυμα τάν τάφων πού περιλαμβάνουν πολλά σφονδύλια και είσαγμένα άγγεια, άλλα και ή συχνότητα τών άσθενειών που συνδέονται με μά τέτοια άπασχόληση, θάσια βρουκέλωση και φυματίωση, άδηγον' σ' αύτο τό συμπέρασμα. Άξιοσημένωτο είναι τό άποτυπωμα ύφασματος πού παραπρηθήκε σ' ένα σκελετό.

Οι 'Αρμένοι' θρίσκευνται πάνω στό φυσικό δρόμο πού άδηγε στή νότια άκτη τής Κρήτης, περνώντας μέρος από τό Κουρταλιώτικο φαράγγι, όπου έχουν θρεθεί και μινωικά άστρακα. Υπάρχουν ένδειξεις ότι είναι σχέσεις μ' όλο τό νησί και πιθανώς άμεση ή έμμεση έπικοινωνία και με περιοχές έξεις αύτο. Ανάμεσα στήν άφθονη κεραμεική τών τάφων, πολλά άγγεια προέρχονται από τό κεραμεικό έργαστηρη τής Κυδωνίας (Χανιά). Υπάρχει, έπιστης, ένας άριθμός Μυκηναϊκών άγγειων. Στά άλλα είσαγμένα άντεκτικά περιλαμβάνονται ένα αιγαίπιτακό άλλασθρο από φαγετιανή κι ένα έλεφάντινο χτενί. Έπιστης από τήν Αίγυπτο ή τή Συρία.

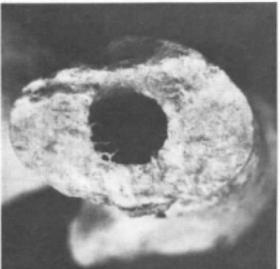
Σέ 12 από τούς τάφους βρέθηκαν ταφές σέ λάρνακες (πήλινα κιβωτόσχημα φέρετρα πού μυμούνται έμπλινα πρότυπα). Είναι συχνά διακοσμημένες με άπεικονίσεις ζώων, φωτών, γεωμετρικά σχέδια, ή σύμβολα με θρησκευτικό ή ταφικό χαρακτήρα. Μία από τίς λάρνακες τών Αρμένων έχει παράσταση κυνηγιού, όπου εικονίζονται άνδρες ντυμένοι με δύο διαφορετικούς τρόπους: ο ένας φοράει μινωικό ζώμα, ένων ο άλλος τό

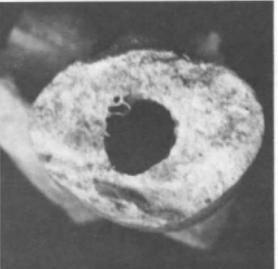
2. Δεξιά άλενη: Πλήρης έγκαρπος διστομή στο μέσο, περίπου, τής διάφυσης. Η διστομή τής κερκίδας από ίδιο ύφος και η άπουσια τών περιφερικών τους τημένων, κοβών και τών υπόλοιπων όστων της άκρας χειρός πιθανολογούν την άποψη ότι το χέρι αύτό ήταν αρκωτηριάστηκε πλήρως.

3. Δεξιά κερκίδα: Διστομή στο μέσο της διάφυσης.

4. Αριστερό μηριαίο. (Τό κεντρικό τμήμα της διάφυσης): Έγκαρπος πλήρης διστομή.

5. Αριστερό μηριαίο. (Τό περιφερειακό τμήμα της διάφυσης): Έγκαρπος πλήρης διστομή.

χαρακτηριστικό μυκηναϊκό χιτώνα. Μέ αυτή μοιάζει μια άλλη άπο τό Μαρουλά, 12 χλμ. ΒΑ. τών Ἀρμένων, που πρέπει να χει γίνει άπ' τόν ίδιο τεχνίτη. Γιά δύο άλλες πολύχρωμες λάρνακες ύπαρχουν παράλληλα στα Δράμα τού Ἀποκόρωνα και τήν Ἐπισκοπή τῆς Ιεράπετρας. Οι αποτάσσεις είναι τόσο μεγάλες, ώστε έχει είπωσθεί πώς οι τεχνίτες είναι πλανόδιοι. Όπως και νά χει το πράγμα, ή ύπαρει λαρνάκων σημαίνει ότι οι Ἀρμένοι δέν ήταν μιά κοινότητα πολιτιστικά άπομνωμένη, ούτε οικονομικά στάσιμη. Οι λάρνακες πρέπει νά ήταν ένας δαπανηρός τρόπος ταφής που υπογράμμιζε τή σχετική εύπορια όρισμένων άτομων τής κοινότητας. Οικονομική άνεση δείχνουν έπιστης τά πολυάριθμα άγγεια στούς τάφους, ντό-

πιας κατασκευής τά περισσότερα, και πολύ ύψηλής ποιότητας. Χάλκινα άπλα, έργαλεία, στολίδια και καμιά φορά άγγεια άπο χάλκο, που δοθηκάν σάν κτερίσματα σε μερικούς νεκρούς άποτελουν μάν ακόμα ένδειξη τής γενικής εύμερειας. Όστοσο, τά άντικειμένα άπο πολύτιμο μετάλλου είναι λίγα. Άναμεσά τους 2 χρυσές ψήφοι άπο περιδέραιο στόν τάφο 67, δύο χρυσές και μία άσημένια χάνδρες, και δύο άσημένια δακτυλίδια που δρέθηκαν σέ 4 άλους τάφους. Υπάρχει έπιστης μιά μεγάλη και ένδιαφέρουσα σειρά σφραγίδων άπο τόν νεκροταφείο.

‘Ο τάφος 67 και τό περιεχόμενό του

Στόν τάφο 67 δύηγει ένας δρόμος

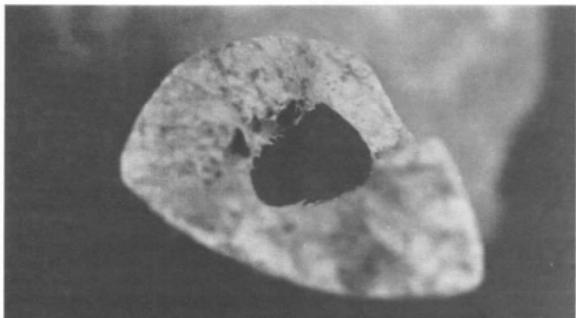
μήκους 5,35 μ., μέ 5 σκαλοπάτια. Πάνω άπ' τήν είσοδο τού θαλάμου, πού έκλεινε μέ μονολιθική πλάκα, ήταν ένα λαξευτό ύπερθρυμα. Ο θαλάμος έχει διαστάσεις 1,85χ3,13 μ. και περιείχε 11 σκελετούς, ένα τών άποινα μόνον ένας δρέθηκε στή θέση του, ένω ένας άλλος είχε έντελώς διαλυθεί. Δεκαεπτά άγγεια δρέθηκαν στόν τάφο, κι άναμεσά τους δύο τρίποτι ομφορίσκοι μυκηναϊκής προέλευσης. Ή κεραμεική δείχνει ότι ο τάφος χρησιμοποιήθηκε άρχικα στήν YMIIIa2 και στή συνέχεια στήν YMIII-B1 (περίπου 1400-1300 π.Χ.). Βρέθηκαν έπιστης δύο λίθινα άγγεια, μία λόγχη, δύο περόνες, έξι δοχτυλίδια κι ένα ζλασμα — άλα από χαλκό — τέσσερις σφραγίδωλοι, τέσσερα ασφονδύλια, πολλές χάνδρες άπο περιδέραιο και οι δύο χρυσές ψήφοι που άναφερθηκαν παραπάνω. Όλ' αυτά τά άγαθά άποδεικνύουν πώς οι άνθρωποι που δράφηκαν στόν τάφο αύτό είχαν πλούτο πάνω άπο τό μεσον ήρο γιά την κοινωνία τής έποχης.

Οι σκελετοί που σώθηκαν περιλαμβάνουν δύο έντιλικους άνδρες (Β και Ε), δύο έντηλικες γυναίκες (Ζ και Η) και έξι παιδιά ήλικας 4-15 έτών (Α,Γ,Δ,Σ,Θ και Ι), πού πιθανώς άντιπροσωπεύουν μάλι ή δύο γενεές κάποιας σχετικά εύπορης και έπομενων ύψηλά ιστάμενης οικογένειας τής κοινότητας. Ιωας έτσι έχεγγονύπαι οι δραματικές συνθήκες στής όποιες θά άναφερθούμε.

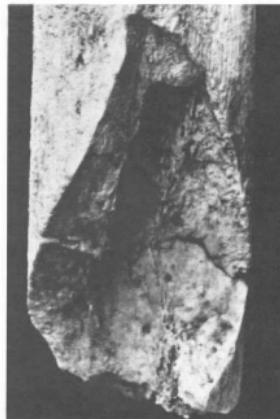
Κλινικά στοιχεία

Κρίνοντας άπο τό μέγεθος, τό πάχος και τή γενική εύρωστια τού σκελετού του, ο 67Ε είχε ύψος 1,665 μ. κι ήταν ένας 25χρονος διαστριπτός άντρας μέ έδαιρηκτη δύναμη. Οι έρεστώσεις στόν άστραγάλο του δείχνουν ότι τραυματίστηκαν συχνά (χτυπούσε, στραβωποτάση), τρέχοντας πάνω σέ άνωμαλο, πετρώδες έδαφος, κι οι μάλλον ή δουλειά του ήταν χειρωνακτική. Όστοσο, ή φυσική του ίκανότητα πρέπει νά είχε έλαπτωθεί τόν τελευταίο καιρό, έξαιτίας μάδα σοβαρής άσθνευσης:

Τά σώματα κι οι άκανθωδέις άποφύσεις δύο θυρακίων σπονδύλων του είχαν άγκυλωθεί, ένων δοτέρευτα είχαν προσθάλει τό ύπολοιπο τμήμα τής θυρακίων μοίρας της σπονδυλικής του στήλης. Ή θέση τών άλλοιώσεων αύτών, ή άστεοποιητική έξεργασία και ή έλλειψη κύρωσης πιθανολογούν τή διάγνωση τής μελιτο-

6. Δεξιά κνήμη. (Τό κεντρικό τμήμα τής διάφυσης): Έγκαρσια διατομή κατά τα 3/4 και άκολουθως λοξό κατάγμα.

7. Δεξιά κνήμη. (Τό κεντρικό τμήμα τής διάφυσης): Πλάγια όψη. Διακρίνονται τά χειλί τού λοξού κατάγματος, τό όποιο, προφανώς, άκολουθησε τήν τομή.

8. Αριστερή κνήμη. (Η κεντρική όπόφυση τής όπισθιας έπιφάνειας): Διακρίνονται ίχνη άπο κηλίδες αιμάτων.

9. Αριστερό μηριαίο. (Πλάγια έπιφάνεια): Διακρίνεται ή γραμμή της πλήρους έγκρασης διατομής, λίγο κάτω από το μέσο της διάφυσης, καθώς και οι τρεις λοξές έπιπολής τομές.

ΚΟΚΚΙΚΗΣ άστερομελίτιδος (θρουκέλωση).

‘Η θρουκέλωση άποτελεῖ έπαγγελματική άσθνευσια τών κτηνοτρόφων. Οφείλεται σε τρία είδη θρουκέλας, από τίς οποίες ή θρουκέλα Melitensis (πού προκαλεί τό γνωστό μελιταΐσ) είναι ή πιό διαδεδομένη στην Έλλαδα. Μάλιστα, μάλιστα, ονομασία της είναι «Κρητικός Πυρετός». Τό γάλα

φία στή σπιονδυλική του στήλη. Άλλα δέν ήταν ή μέμεση αιτία τού θανάτου του.

‘Ο θάνατός του έπήλθε ύστερα από δισκηγή βίας με κάποιο βαρύ κι αιχμηρό άντικείμενο, τό πιθανότερο πέλεκυ. Στά διστά του μπορεί κανεὶς νά παρατηρήσει τά ίχνη άπο 10 διαφορετικά χτυπήματα:

α) Τρεις οριζόντιες τομές, βάθους 2-3 χιλιοστών, στήν πρόσθια περιφερική έπιφυση τού άριστερού δραχιονίου.

β) Μία πλήρη οριζόντια διατομή στό μέσο τής διάφυσης τής άριστερής ώλενης, πού προκάλεσε άποκοπή τού οικογενειακού του τάφου, ή νά ήταν κι ο διοις βοσκός. Ή θρουκέλωση βά τού προκάλεσε περιοδικούς πυρετούς, έπιμονο πόνο και δυσακμ-

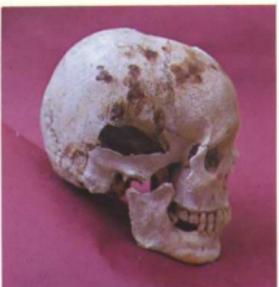
ψίφος, γεγονός πού άκρωτηρίασε πιθανώς τό δεξιό χέρι.

δ) Δύο λοξές έπιφανειακές τομές στό μέσο της διάφυσης τού άριστερού μηριαίου και μά πλήρη ορίζοντια διατομή τού ίδιου άστού λίγο παρακάτω.

ε) Μία πλήρη οριζόντια διατομή στό κάτω τριτημόριο τής διάφυσης τού άριστερού κνημιαίου.

στ) Μία λοξή συντριπτική τομή στό μέσο τής διάφυσης τής δεξιάς κνήμης και τής δεξιάς περόνης, ή όποια στή συνέχεια ολοκληρώθηκε άπο λοξό ρωμαϊδες κατάγμα.

‘Επισής, τόσο στα παραπάνω όστα, όσο και στό κρανίο μπορεί κανεὶς νά παρατηρήσει ίχνη πού μοιάζουν πάρα πολὺ με αιματηρές κηλίδες. (Υπάρχουν, έπισης πρασινωπές κηλίδες πού οφείλονται στήν άποσύν-

10. Κρανίο (δεξιά πλευρά): Διακρίνονται οι κηλίδες αιματούς.

11. Κρανίο. Ο βόλος (έπκ των ἀνών): Διακρίνονται οι κηλίδες αιματούς.

θεσ χάλκινων ἀντικειμένων πού τόν συνδέουνται στὸν τάφο.

Ἄκομα, λοιπόν, κι ἂν δέν ύπηρξε τρώστικων ὄγράνων ἀπό χτυπήματα, πού είτε τὰ ἵγνη τους χάθηκαν (πλευρές καὶ συνεπάς, καρδία ἡ μεγάλα ἀγγεῖα), είτε δέν ἀφησαν ἀπότυπωμα στά ὅστά (κοιλιά, τράχηλος), ὃ θάνατος τοῦ 67E ἀπό ὁδεία αἰμορραγίης ἦταν φυσική συνέπεια ὑστέρα ἀπό τόσα καὶ τόσο σοβαρά τραύματα.

Ο ἀκρωτηριασμός τέλος, τοῦ δεξιοῦ του χεριού πιθανόν ν' ἀποτελεῖ μαρτυρία τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ 67E ἦταν δεξιόχειρ καὶ ἐνδεχομένων κρατούσως κάποιο ὅπλο, τὸ ὅποιο ἔτι ἀποχωρίστηκε ἀποτελεσματικά.

Συμπεράσματα

Δέν ύπάρχει ἀμφιβολία δι τὸ ἀνδρας αὐτὸς συνάντησε πρόωρο καὶ βίαιο τέλος, πού πιθανὸν ἦταν ἀποτέλεσμα μονομαχίας ἢ δολοφονικῆς ἐνέργειας. Ή παρουσία δλῶν τῶν ὅπλων δίπλα του — εὑρήμα σχετικό σπάνιο για τὸ νεκροταφεῖο τῶν Ἀρμένων — ὅπλώνει τῇ χρήση τους ἀπό τὸν ίδιο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του. Ή πιθανότητα τῆς ἐκτέλεσης, για δική του ἐγκληματική πράξη, μπορεῖ ν' ἀποκλειστεῖ, γιατὶ ἡ κοινωνία σύγονυρα θα εἶχε ἀπαρνηθεῖ τὴν παραδοσιακή ταφὴ του στὸν οἰκογενειακό τάφο. Ἐξάλλου τὸ γεγονός ὅτι ἔνας τέτοιος νεκρός εἶναι, μέχρι στιγμῆς, ἡ μοναδικὴ περίπτωση στοὺς Ἀρμένους, μᾶς ἀπότρεπει ἀπό τὴν σκέψη για κάποιους γενικότερης πολεμικῆς σύρραξης. Ἀπίθανη, ἐπίσης, φαίνεται ἡ περίπτωση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ δεξιο-

τεχνίας στὸ πεδίο τῆς τιμῆς, λόγῳ τῆς ἀγριότητας μὲ τὴν ὥσπια κατακρουοργήθηκε. Φαίνεται πώς ὁ ἀντιπάλος του, ἢ ἐκείνος ποὺ τοῦ ἐπιτέθηκε, είχε σοθαρούσα λόγους για «ἰδιαζόντας εἰδεχθές ἐγκλημα». Ἡ «βεντέτα» εἶναι μιά κοινωνικὴ ἀσθενεία πού μαστίζει τὴν Κρήτη ἀκόμα καὶ σήμερα, καὶ πού συνήθως ὀφείλεται σὲ κτηματικές διαφορές, χωλοπλοκες ἢ ηρήματα τιμῆς. Ὁπωδήποτε μιὰ τέτοια ἔχηγηση για τὸν πρόωρο θάνατο ἐνός πλούσιου ἢ υψηλή ιστάμενου ἀνδρά δεῖχνει πεπονθάνη, ὅτι ἀδεκτούμε διτὶ ὁ ἀνδράς αὐτὸς, για κάποιο λόγο, μπορεῖ νὰ προκλέσῃ προσθήκη ἢ ζήλεια.

Ὄτιδος δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφύγει τὸ γεγονός, ὅτι τὸ περιστατικό συνέθη τὴν ίδια πάνω-κάτω ἐποχή μὲ κενή πού περιγράφει ὁ «Ὀμρος». Καὶ τὸ ἔπος ἀναφέρει περιπτώσεις ἐπιλυτικῆς διαφορῶν ἀνάμεσα σὲ ἔχωριτες κοινότητες, μὲ μονομαχίες τῶν ἡγετῶν τους. Στὴν ίδια, τέλος, ἐποχῇ τοποθετεῖ λίγο βορειότερα τὸ φόνο τοῦ Ἀγαμέμνονα, γύρω ἀπὸ τὶς κοινωνικές προεκτάσεις τοῦ ὄποιος ὑπάρχει ὀλόκληρη φιλολογία. Τὸ εἶδος τῆς κοινωνίας, ἡ μορφὴ τοῦ γάμου τῆς ἐποχῆς, για τὴν κοινότητα πού μελετάμε, παραμένουν ἀνεξαρίθματα. Η ὑπαρχὴ οἰκογενειακῶν τάφων καὶ ἡ ἔρευνα τῶν κληρομούμενων ὀστικῶν παραλλαγῶν μποροῦν στὸ μέλλον νὰ μᾶς ἀποκαλύψουν τὴν πραγματικὴ σχέση ἀνάμεσα στοὺς νεκρούς, γεγονός πού θὰ ξεκαθαρίσει τὴν ταυτότητα τοῦ γάμου καὶ συνεπάς, τῶν κοινωνικῶν σχέσεων τῆς ἐποχῆς.

«Ἀλλωτε, γιὰ τὴν ἔξεγνισατ ἐνός φόνου, προέχει ἡ ἔξακριθωση τῶν κινήτρων.

Βιβλιογραφία

DUCKWORTH W.L.H., «The craniology of the Ancient Inhabitants of Palaiakastro & its Neighbourhood», Brit.Ass. for the Advancement of Science, Dundee 1912, 248, Table VII.

KANTA A., «A Sarcophagus from the village of Maroulas, Rethymnon», A.A.A. 1973, 315-323.

MCGEOURGE P.J.P., The Minoans : Demography, Physical Variation and Affinities, Phd Thesis, University of London, 1983.

ΠΟΥΛΙΑΝΟΣ Α., Η καταγγει λέν την Κρήτην, Αθῆνα 1971.

THORN G.W., ADAMS R.D. ET AL., Harrison's Principles of Internal Medicine, McGraw-Hill 1977, 856-858.

ΤΖΕΔΑΚΗΣ Ι., «Αρχαιολογικό Δελτίο 25, 1970, Χρονικά 2, 476-7, 26, 1971, Χρονικά 2, 513-6, 27, 1972, Χρονικά 2, 639-44.

ΤΖΕΔΑΚΗΣ J., Larnakes of the Late Minoan Cemetery of Rethymnon, A.A.A. 1971, 216-222.

A Crime in the Late Minoan Period

Among 500 skeletons found at the Late Minoan cemetery at Armenoi Rethymnon, Crete, 67E is the only individual who presents incontestable evidence of having met a very violent and premature death. The finds in his family tomb indicate a degree of affluence or social prominence. The deceased was a young man about 25 years old. He was fairly tall and his skeleton shows that he was physically robust and energetic, although his natural vigour may have been impaired due to brucellosis. At several sites on his body(arms, thigh and shins), there are traces of cut marks which must have been caused by blows from a sharp heavy instrument, probably an axe. His right hand, in which perhaps he held a weapon to defend himself, had been completely severed at the middle of the forearm, since the rest of the bones of this arm were not recovered from the tomb. Traces of what very much resemble blood stains are easily visible on several bones including the skull. His premature and violent death may have followed a duel or murder attempt. Perhaps through his social position or because of some other social problem of the period, he had incurred someone's dislike or jealousy, or alternatively he may have caused offence and been challenged to a duel.

T.M.